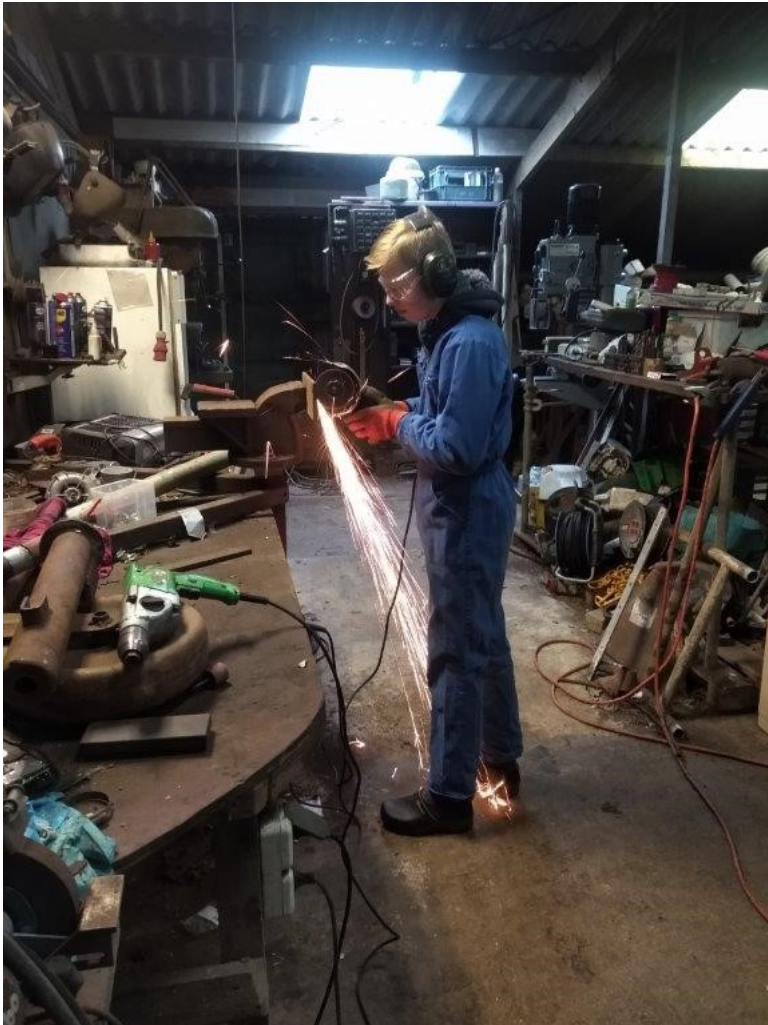

Onderzoek Pilot 'Van zorg naar werk' - Buiten Gewoon Leren- digitaal voor 12-18 jarigen

Dr. Ir. Jan Hassink
Wageningen Research

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Onderzoek Pilot “van zorg naar werk” - Buiten Gewoon Leren- digitaal voor 12 tot 18 jarigen

Samenvatting

“Van zorg naar werk” – BGL-digitaal is een vernieuwend, op de persoon afgestemd onderwijs- en educatieaanbod dat beschikbaar is voor jongeren van 12 tot 18 jaar die niet (meer) naar school willen, durven, kunnen, mogen of waar geen Passend Onderwijs voor gevonden kan worden. Het gaat hierbij vooral om de groep jongeren die vanwege de complexiteit van hun problemen niet meer naar school kunnen en daarom vaak noodgedwongen thuis zitten of voor wie dit dreigt te gebeuren. Naast dagbesteding is er voor deze groep vaak geen enkel perspectief.

BGL-digitaal ondersteunt, reactiveert en verzorgt (tijdelijk) onderwijs en of educatie op de zorgboerderij. Dat alles met als doel deze jongeren een zo normaal mogelijke ontwikkeling in de eigen woonomgeving mee te geven waardoor zij straks een (zo) volwaardige (mogelijke) plek in de samenleving kunnen innemen. BGL-digitaal bouwt door haar bijzondere aanpak op de boerderij -speelse methoden, regie bij de jongere, individueel onderwijs waarbij het draait om zingeving- aan het vergroten van het zelfvertrouwen, het ontwikkelen van de aanwezige capaciteiten en talenten en aan het maken van toekomstplannen.

Dit rapport onderzoekt de pilot “Van zorg naar werk” – BGL-digitaal voor 12 – 18 jarigen. De doelstelling van de pilot was:

- Het realiseren van een één jaar durende pilot (welke overigens vanwege corona met een half jaar is verlengd) rondom BGL-digitaal, waarin wordt onderzocht of de BGL-digitaal aanpak een effectief middel is om jongeren tussen de 12 en 18 jaar die niet meer naar school gaan weer aan het leren te krijgen en, in het verlengde daarvan, hen richting maatschappelijke participatie te bewegen. Dat kan in de vorm van (beschut) werk, stage of vrijwilligerswerk.
- Voorkomen dat deze jongeren chronisch afhankelijk worden van zorg en ondersteuning
- Het onderzoeken of de inzet van BGL-digitaal en werktraining op de zorgboerderij bijdragen aan een positiever zelfbeeld, meer leergierigheid en een meer actieve houding richting het vormgeven van de eigen toekomst.

Landzijde heeft aan Wageningen Research gevraagd onderzoek te begeleiden dat antwoord moet geven op verschillende onderzoeksvragen van deze pilot. De onderzoeksvragen en bevindingen worden hieronder kort weergegeven. Niet alle vragen konden door onderzoek vanuit de pilot BGL-digitaal worden beantwoord. Daarom is ook gebruik gemaakt van onderzoek bij andere zorgboerderijen in het land die onderwijs en educatie bieden aan een vergelijkbare doelgroep. De resultaten van deze andere voorbeelden van onderwijs en educatie op de boerderij worden weer vertaald naar de situatie van BGL.

Vanwege de aanvankelijk trage instroom van jongeren in de leeftijdscategorie van 12-18 jaar, heeft Landzijde al vrij in het begin van de pilot besloten ook oudere jongeren en volwassenen in te laten stromen – overigens zonder veranderingen aan te brengen in de oorspronkelijke opzet van de pilot. De doelgroep is verruimd ter wille van een grotere zeggingskracht van de effecten van de methodiek. Deze verruiming heeft geen afbreuk gedaan aan de beschikbare tijd en ruimte voor de oorspronkelijke doelgroep. Administratief hebben wij de totale groep wel gesplitst, opdat wij de onderzoeksresultaten goed konden verantwoorden. Dit onderzoeksverslag betreft dan ook de resultaten van de oorspronkelijke doelgroep (12-18 jr). Waar ook de andere instromers zijn meegenomen, wordt dat uitdrukkelijk vermeld. Zie ook verderop.

Misschien wel het belangrijkste inzicht van de pilot is dat bijna alle jongeren het ontzettend leuk vinden om weer iets te leren en ook op deze manier (via BGL-D). Dit komt naar voren uit de interviews met de docent, de zorgboeren en de leerlingen. Veel van de jongeren die deelnamen aan de pilot waren afgeschreven door het onderwijs. Ze konden niet uit de voeten met het klassikale onderwijs. De jongeren kampen met gebrek aan zelfvertrouwen, waardigheid en motivatie en hebben vaak een weinig steunende thuisomgeving. De afwisseling tussen leren en werken, de persoonlijke aandacht, het zelf kunnen kiezen, de koppeling van het leren met de praktijk en het zien wat je er mee kunt en de klik met de zorgboer en docent zorgen ervoor dat de jongeren weer tot leren komen. Ze zijn trots op de resultaten en certificaten die ze behalen. Het digitale is voor veel jongeren ook uitnodigend. Het is een voordeel dat je zo in je eigen tempo kunt leren, wanneer iemand zin en tijd heeft en dat je zelfstandig kunt werken. Veel leerlingen geven wel aan dat ze het soms jammer vinden dat de zorgboer ze niet méér begeleidt. Ook wensen leerlingen en zorgboeren dat de docent vaker op de boerderij zou kunnen zijn. De jongeren zouden graag na een toets een gesprek hebben over hoe het ging en waar ze tegen aan liepen. Terugkoppeling krijgen. En dat is vaak niet mogelijk. Dat gemis aan begeleiding heeft soms wel invloed op de motivatie van de jongeren.

Voor een aantal jongeren heeft het BGL-D echt een verschil gemaakt en hebben ze veel meer toekomstperspectief gekregen en zijn ze soms al doorgestroomd naar een betaalde baan. Een vollediger overzicht van de resultaten wordt later gegeven.

Onderzoeksvraag 1. Hoe creëer je in een groene, prikkelarme zorgomgeving een optimale leeromgeving?

Aan alle betrokkenen bij de pilot BGL-digitaal is gevraagd welke elementen belangrijk zijn voor de optimale leeromgeving op de zorgboerderij. De elementen die de respondenten noemen zijn onder te brengen in vier groepen: persoonlijke begeleiding, aandacht en keuzevrijheid, voortdurende afwisseling onderwijs/educatie met andere activiteiten op de boerderij en koppeling van onderwijs met de praktijk,, de buitenomgeving (rust en ruimte) en interacties met mens en dier. Deze vier groepen zijn dus van groot belang om een optimale leeromgeving voor deze jongeren te creëren.

Onderzoeksvraag 2. Welke hulpvragen en onderwijs/educatie-behoeften hebben jongeren die gebruik maken van Buiten Gewoon Leren-digitaal?

Uit de dossiers van Landzijde en onderzoeken op andere boerderijen die onderwijs en educatie bieden komt naar voren, dat de problematiek van de jongeren die naar de boerderij gaan zeer divers is. Overeenkomstig is dat al deze jongeren moeite hebben met de structuur en de aanpak van school, zij hebben moeite met sociale relaties en het in stand houden van vriendschappen. Er zijn vaak hechtingsproblemen, moeilijkheden in de thuissituatie en onderliggende psychiatrische problematiek. Kortom, jongeren die het moeilijk hebben met zichzelf en met hun omgeving. Onder andere door de negatieve ervaringen op school is er weinig zelfvertrouwen, een laag zelfbeeld, weinig geloof in eigen kunnen, weinig toekomstperspectief en nauwelijks ambitie.

In de praktijk betekent dit dat er veel individuele aandacht voor deze jongeren nodig is, een zeer gestructureerd aanbod van onderwijs of educatie en veel afwisseling tussen inspanning en ontspanning. Zowel voor jongeren met externaliserende als voor jongeren met internaliserende problemen kan de boerderij een passend aanbod bieden. De rust en ruimte van de boerderij-omgeving, de omgang met beesten en het vastomlijnde, gestructureerde dagritme op de zorgboerderij en het opdoen van positieve ervaringen helpen deze jongeren meer zelfvertrouwen te krijgen. Vanuit dit voorzichtige zelfvertrouwen proberen de zorgboer en docent stap voor stap nieuwsgierigheid op te wekken ('wat kan ik en wat wil ik; wat vind ik leuk'). Aansluitend bij de (voorzichtige) interesses van jongeren proberen zij ze (spelonderwijs) leergierig te maken: een jongere die machines leuk vindt, begeleiden in het werken met een simpele machine en hem uitdagen dat ie méér kan. En een jongere zo laten ervaren hoe leuk het is als je wat kunt.

Onderzoeksvraag 3. Hoe kan digitaal onderwijs en educatie op de boerderij jongeren effectief ondersteunen? Is de BGL-digitaal-methodiek daarop het juiste antwoord?

Uit de onderzoeken komt naar voren dat jongeren tussen de 12 en 18 jaar zich over het algemeen het best ontwikkelen als de volgende werkzame elementen aanwezig zijn:

- Er is persoonlijke aandacht voor de jongeren: elke jongere voelt zich gezien
- Er is een balans tussen onderwijs/educatie en andere activiteiten, een balans tussen inspanning en ontspanning
- Er is gedurende de hele dag een intensieve begeleiding-op-maat
- Jongeren doen positieve ervaringen op
- Er wordt aangesloten bij de interesse van de jongere
- Er wordt gebruik gemaakt van de boerderij: de zorgboer neemt de jongere mee in de dagelijkse werkzaamheden op de boerderij en probeert daarbij zoveel mogelijk aan te sluiten bij de persoonlijke interesses. Ook de omgang met beesten kan daar onderdeel van zijn.
- Het leren en de praktijk zijn gekoppeld. Zo ervaren de jongeren dat het leren zin heeft.
- Jongeren kunnen gebruik maken van de kwaliteiten van de boerderij omgeving:
  - ze kunnen naar buiten als ze daar behoefte aan hebben
  - dieren ondersteunen het leren

Uit alle interviews komt naar voren dat de BGL-digitaal methodiek jongeren effectief kan ondersteunen als zij op de boerderij ontdekken wat ze leuk vinden en iemand hebben die hen daarin voortdurend stimuleert en ondersteunt. Dat kan de zorgboer zijn, een medewerker, een vrijwilliger of iemand uit de thuissituatie. Feit is dat zorgboeren niet altijd voldoende tijd en kennis hebben om deze jongeren allemaal individueel intensief te begeleiden bij hun digitale onderwijs/educatie-opdrachten. En dat blijkt in de praktijk meestal wel nodig bij deze groep. De fysieke afwezigheid van de BGL-D-docent heeft op een deel van de jongeren een negatieve invloed; zij raken onvoldoende gemotiveerd om iets ter hand te nemen of hebben intensieve begeleiding nodig bij wat ze doen. Ook al is er via de digitale 'hangout' dagelijks contact tussen de docent en jongere, dit blijkt in de praktijk bij een deel van de jongeren toch onvoldoende. Deze jongeren hebben echt maatwerk nodig en een intensieve begeleiding van en samenwerking tussen docent en zorgboer op de locatie. De zorgboer motiveert ze voor en vanuit de praktijk; de docent neemt ze mee in de daarbij behorende theorie. Op zorgboerderijen waar de zorgboer(in) wel de tijd en ruimte heeft om deze jongeren uitvoerig te begeleiden, zien we dat de jongeren ook aanmerkelijk gemotiveerder zijn om zich te ontwikkelen en ook betere resultaten halen (meer certificaten en diploma's).

Onderzoeksvraag 4. Wat zijn de werkzame bestanddelen van BGL-digitaal?

De elementen die de respondenten van BGL-digitaal noemen zijn hierboven al aangegeven en te categoriseren in vier groepen: persoonlijke begeleiding en aandacht, afwisseling onderwijs en andere activiteiten, buitenomgeving, interacties met mens en dier.

Jongeren noemden in interviews nog de volgende (positieve) zaken:

- dat je naar buiten kunt als je het nodig hebt, in tegenstelling tot een school waar je alleen op vaste tijden naar buiten gaat
- de rust van de dieren
- de vrijheid om zelf mede te bepalen wat je doet
- dat je kunt leren in je eigen tempo
- dat je kunt leren wat je zelf wilt

Minder positief zijn zij over

- * de fysieke afwezigheid van de docent (digitaal communiceren is toch anders);
- begeleiding op afstand werkt minder goed; ze hebben letterlijk iemand naast zich nodig.
- De zorgboer heeft vaak te weinig tijd om hen echt intensief te begeleiden bij de educatie.

Onderzoeksvraag 5: Is de BGL-digitaal methodiek in combinatie met werktraining een effectief hulpmiddel om deze jongeren (weer) in beweging te krijgen?

Voor een deel van de jongeren werkt de digitale scholingsmethode in combinatie met praktisch oefenen op de boerderij erg goed. Van de 52 ingestroomde 12 tot 18 jarigen zijn er 3 definitief uit de dagbesteding doorgestroomd naar betaald werk (is 6%); 14 anderen (27%) hebben een officieel diploma gehaald, waardoor hun mogelijkheden zijn verruimd. 23 jongeren (44%) hebben één of meerdere certificaten gehaald (Muiswerk – rekenen en/of taal en Landzijde-certificaten) en op die manier aan hun ontwikkeling gewerkt. Dit resultaat lijkt misschien beperkt, maar tegen de achtergrond van het feit dat het hier allemaal jongeren betrof die ontheven waren uit de leerplicht en dus geen onderwijs meer volgden, zijn dit best opmerkelijke prestaties. De jongeren die actief aan het leren waren, waren bovendien meer gemotiveerd voor de werktraining. Theorie en praktijk gingen elkaar ondersteunen en versterken.

Niettemin is ook gebleken dat het merendeel van de jongeren uit de doelgroep een intensievere begeleiding bij het onderwijs/educatie nodig heeft om daadwerkelijk tot ontwikkeling te komen. Een digitale docent op afstand heeft voor hen (te) grote beperkingen. Juist in de intensieve relatie met de docent en de zorgboer komen zij tot vooruitgang in hun ontwikkeling. De digitale methode an sich werkt goed (men vindt het fijn om op een laptop/chromebook te werken), maar fysieke aanwezigheid van de docent, of iemand die ze bij de hand neemt en intensief begeleidt, lijkt voor een groot deel van de jongeren voorwaardelijk om tot ontwikkeling te komen. De zorgboeren zijn overigens goed in staat gebleken om hen te begeleiden bij de werktraining. Ze hebben echter te weinig tijd om de jongeren voldoende te ondersteunen.

Wel blijkt dat er behoefte is aan meer werktrainingsboerderijen, waar jongeren in de praktijk kunnen oefenen met hetgeen ze in de theorie hebben geleerd. Voor jongeren is het (nog) erg moeilijk om naar een andere boerderij uit te wijken om daar aan werktraining te doen. Het liefst doen ze dat op de eigen boerderij of op een boerderij vlakbij (zodat de zorgboer ze ook makkelijker daar mee naar toe kan nemen).

Onderzoeksvraag 6: wat is de rol van de zorgboer? Welke eisen stelt dit aan ze en zijn ze daarvoor voldoende toegerust?

De zorgboer is meestal degene die deelnemers motiveert, activeert en begeleidt richting BGL-D. Maar in de praktijk kost dit veel tijd en die tijd is er niet altijd. Motiveren en activeren lukt vaak nog wel, maar echt (intensief) begeleiden is lastig. Veel zorgboeren zijn daar ook onvoldoende op toegerust. Het ontbreekt ze vaak aan tijd én aan vaardigheden (een zorgboer is geen onderwijskundige of docent). Enkele zorgboeren hebben daarom zelf een begeleider/vrijwilliger aangenomen om deze deelnemers bij hun leren te begeleiden. Op deze boerderijen zie je vaak gelijk dat dat werkt – dat er meer deelnemers komen voor BGL-d en dat deze deelnemers ook betere resultaten halen. In de begeleiding en bijscholing van de zorgboeren gaat Landzijde extra aandacht besteden aan het (leren) motiveren van hun deelnemers tot zelfontwikkeling. Zie verderop.

Onderzoeksvraag 7: helpt het als de jongere theorie en praktijk (werktraining) kunnen combineren? En waarom?

Het helpt enorm als deelnemers op één en dezelfde boerderij de theorie en de praktijk kunnen doen. Het stimuleert het leren. Ze blijven binnen een voor hen vertrouwde omgeving. Wanneer de praktijk (vanwege de benodigde machines) op een andere boerderij moet worden gedaan, dan zijn er nog wel haperingen. Voor een aantal deelnemers is dat te onveilig (ze missen de vertrouwdheid van de eigen zorgboerderij/zorgboer). Voorts lijkt het ook door zorgboeren nog onvoldoende te worden gestimuleerd om op de Werktrainingsboerderij elders de praktijk te gaan leren. Vanuit Landzijde wordt er nu aan

gewerkt méér boerderijen te stimuleren Werktrainingsboerderij te worden en deze beter te verdelen over de provincie.

Conclusies

“Van zorg naar werk” – BGL-digitaal is ontwikkeld voor jongeren uit het Voortgezet Onderwijs die vanwege de complexiteit van hun problemen niet meer naar school kunnen en daarom voor dagbesteding worden aangemeld. BGL-digitaal lijkt voor een deel van de jongeren een goede aanpak te zijn om hen weer te motiveren en leerbaar te maken. Maar bij een groot deel van de jongeren uit de doelgroep werkt een docent-op-afstand onvoldoende stimulerend. Zij hebben de fysieke aanwezigheid van de docent nodig om gemotiveerd te raken om zich te ontwikkelen. Zonder deze permanente motivatie blijven ook de vorderingen in de praktijk / de werktraining meestal beperkt.

Voor Landzijde was dit de aanleiding om in samenwerking met de scholen van herkomst en de gemeente Purmerend een nieuwe pilot te starten voor jongeren in de leeftijd van 12 tot 18 jaar waarbij er wel fulltime een docent fysiek aanwezig is: "Buiten Gewoon Leren-Plus". In deze pilot krijgen 8 jongeren intensieve begeleiding van de docent en zorgboer. Deze pilot is recent gestart en de eerste resultaten wijzen nu al uit dat deze andere aanpak méér in beweging zet bij deze jongeren.

Als we echter ook kijken naar de instroom van andere deelnemers (niet behorende tot de oorspronkelijke doelgroep), dan zien we dat BGL-digitaal bij hen wél heel succesvol is. Het lijkt erop dat de oudere groep wat minder persoonlijke begeleiding nodig heeft dan de 12-18 jarigen.

Er zijn het afgelopen anderhalf jaar in totaal (inclusief de doelgroep 12-18 jarigen) 185 deelnemers ingestroomd, 333 certificaten behaald en 14 officiële diploma's uitgereikt. In totaal waren hier 36 zorgboerderijen bij betrokken.

Voor Landzijde was dit reden om BGL-digitaal komende jaren verder uit te gaan breiden: het aanbod aan cursussen is en wordt sterk vergroot; alle 115 Landzijde-boerderijen gaan werken met BGL-digitaal en voor de begeleiding is extra menskracht aangetrokken. Er zijn momenteel 3 werktrainingsboerderijen en dit aantal wordt komende jaren langzaam uitgebreid. Ook is er samenwerking opgezet met het Clusius College in Noord Holland (MBO) teneinde jongeren vanuit BGL-digitaal de mogelijkheid te bieden een officieel MBO-diploma te halen. Deze samenwerking wordt komende jaren verder geïntensiveerd.

Voorts gaat Landzijde een poster ontwikkelen waarop alle BGL-D-cursussen staan. Deze poster wordt op een centrale locatie op alle zorgboerderijen opgehangen, opdat (potentiele) deelnemers er dagelijks mee geconfronteerd worden en daardoor wellicht ook gemotiveerd. Ook is er voor de zorgboeren een filmpje ontwikkeld over BGL-D, waarin zij gemotiveerd worden potentiele deelnemers actief te benaderen voor deze vorm van onderwijs/educatie. Tenslotte heeft een ervaren zorgboer zich beschikbaar gesteld als coach van zijn collega-zorgboeren om jongeren te motiveren tot 'leren'.

Als we kijken naar de doelen van BGL-digitaal- Van zorg naar werk, dan zien we dat het gelukt is om een groot deel van de jongeren (44%) weer aan het leren te krijgen en leidend tot resultaten (certificaten). De andere jongeren hebben allemaal wel BGL-digitaal gevolgd, maar dat heeft niet tot objectief meetbare resultaten geleid (certificaten).

Niettemin zien we, volgens de zorgboeren, bij alle jongeren een positiever zelfbeeld ontstaan, meer leergierigheid en (iets) méér ambitie. Daarmee is het onderliggende doel van deze pilot ruimschoots behaald.

Of daarmee voorkomen kan worden dat zij chronisch afhankelijk worden van zorg en ondersteuning, is moeilijk te beantwoorden. 3 deelnemers zijn uit de dagbesteding gestroomd. Dat is een mooi resultaat. 14 jongeren hebben een officieel diploma gehaald waarmee zij later wellicht verdere stappen kunnen zetten. Dat geldt misschien ook voor de 16 jongeren die certificaten hebben behaald. Landzijde heeft met BGL-digitaal laten zien dat ze iets kunnen; en voor velen is dit één van de éérste succes-ervaringen in hun leven.

Inleiding

Er zijn te veel leerlingen die uitvallen in het onderwijs. Het aantal zogeheten 'thuiszitters' blijft de afgelopen schooljaren telkens stijgen, in het schooljaar 2018-2019 naar 4790. Om deze leerlingen niet in de steek te laten zijn in het land vele initiatieven ontwikkeld om op een (zorg)boerderij onderwijs te geven. Voor sommige van deze leerlingen met speciale behoeften lijken leerarrangementen op een zorgboerderij uitkomst te bieden. Dit gebeurt door professionals met onderwijsexpertise. Er is de afgelopen jaren een netwerk gevormd van zorgboeren die onderwijs bieden, scholen, samenwerkingsverbanden, betrokken ouders en gemeenten. Zij wisselen ervaringen uit en leren van elkaar. Uit een landelijke inventarisatie bleek dat er op meer dan 50 boerderijen onderwijs wordt gegeven aan ruim 400 leerlingen. Er zijn succesvolle samenwerkingen tussen scholen en zorgboeren en zij melden positieve ervaringen. Een groot deel van de leerlingen krijgt weer zin in leren en wordt teruggeleid naar school.

Een mooi initiatief is de pilot "Van zorg naar werk -Buiten Gewoon Leren-digitaal" van Stichting Landzijde. Stichting Landzijde is een organisatie van 115 aangesloten zorgboerderijen in Noord Holland en een erkende zorginstelling met contracten in WMO en Jeugdzorg met alle gemeenten in Noord Holland. Landzijde heeft in deze pilot een gestructureerde samenwerking opgezet met het Clusius College (MBO-onderwijs) in Noord Holland teneinde jongeren door te laten stromen naar een regulier/erkend diploma.

Landzijde heeft aan Wageningen Research gevraagd onderzoek te begeleiden dat antwoord moet geven op de onderzoeksvragen van de pilot. De onderzoeksvragen zijn:

- Hoe creëer je in een groene, prikkelarme zorgomgeving een optimale leeromgeving?
- Welke hulpvragen en educatie-behoeften hebben jongeren die gebruikmaken van BGL-D?
- Hoe kan digitale educatie op de boerderij jongeren effectief ondersteunen? Is BGL-D daarop het juiste antwoord?
- Wat zijn de werkzame bestanddelen?
- Wat is de rol van de zorgboer? Welke eisen stelt dit aan ze en zijn ze daarvoor voldoende toegerust?
- Helpt het als jongeren praktijk en theorie kunnen combineren op de boerderij? Waarom?

Niet alle vragen konden door onderzoek vanuit de pilot BGL worden beantwoord. Daarom is ook gebruik gemaakt van onderzoek bij andere zorgboerderijen die onderwijs bieden. De resultaten van deze andere voorbeelden van onderwijs op de boerderij worden weer vertaald naar de situatie van BGL.

De aansturing van het onderzoek was in handen van Dr. Ir. Jan Hassink van Wageningen Research.

Eerst volgt nu een korte beschrijving van de pilot Buiten Gewoon Leren-digitaal.

Aanleiding voor Buiten Gewoon Leren-digitaal

Sommige kinderen/jongeren kunnen niet (meer) naar school.

Stichting Landzijde, een organisatie waar 115 zorgboerderijen in Noord Holland bij aangesloten zijn, krijgt vanuit onderwijs en jeugdzorg steeds vaker jongeren in de leeftijd van 12 tot 18 jaar aangemeld voor dagbesteding. Dit zijn jongeren die niet meer naar school durven, kunnen, willen of mogen en waar geen passend onderwijs voor gevonden kan worden (de zgn. thuiszitters). Landelijk gaat het hier om zo'n 10.000 kinderen/jongeren.

Landzijde kan deze dagbesteding heel goed bieden, maar eigenlijk willen wij dit niet. Dagbesteding is immers geen duurzaam antwoord op de problematiek van deze jongeren. Zij hebben méér nodig! Zij hebben onderwijs nodig! Zij moeten leren rekenen, lezen en schrijven, maar ook leren samenwerken, de wereld ontdekken en zichzelf ontwikkelen. Zodat zij ook perspectief op werk kunnen krijgen.

Daarom heeft Landzijde afgelopen jaren tijd geïnvesteerd in het programma "Buiten Gewoon Leren" – digitaal, teneinde deze jongeren weer perspectief te kunnen bieden, perspectief op ontwikkeling en perspectief op participatie.

Wat is Buiten Gewoon Leren-digitaal?

Het project Buiten Gewoon Leren-Digitaal 12-18 jaar kent twee onderdelen:

1. Digitaal onderwijs en educatie voor alle jongeren in de leeftijd van 12-18 jaar die niet meer naar school gaan, en op één van de zorgboerderijen dagbesteding volgen. Op de boerderij wordt dagbesteding dan gecombineerd met onderwijs of educatie o.l.v. een bevoegd docent. Deze docent is soms op de boerderij aanwezig of verzorgt het onderwijs in de digitale 'hangout' – waar alle "leerlingen" op aangesloten zijn. Er wordt zoveel mogelijk samengewerkt met de Samenwerkingsverbanden Passend Onderwijs, de school van herkomst van de betreffende jongeren, de gemeente en de jeugdzorg. Dit om de mogelijkheid open te houden dat de jongere op enig moment weer terugkeert naar school.

2. Werktraining voor jongeren voor wie geldt dat de stap van school naar werk niet in één keer gemaakt kan worden. Voor hen moeten zorg, leren, leren werken en werk trainen in combinatie aangeboden worden. Dit kan op een door Landzijde daartoe uitgeruste zorgboerderij ontwikkeld worden. Deze werktraining richt zich op jongeren die uit het VSO of Praktijk onderwijs dreigen te vallen of na hun school de aansluiting bij werk missen. Voor hen is er een bruggetje naar werk noodzakelijk. Dit 'bruggetje' kan Buiten Gewoon Leren- Digitaal zijn.

Waar wil Buiten Gewoon Leren-digitaal een antwoord op zijn?

- Het ontbreekt aan voldoende school-alternatieven voor jongeren die in een klassikale schoolomgeving niet meekunnen. De Samenwerkingsverbanden hebben de verantwoordelijkheid gekregen om alle leerlingen een passende onderwijsplek te bieden. Maar ook vanuit Passend Onderwijs is het vaak te ingewikkeld voor deze groep een passend aanbod in de woonomgeving van de jongere te doen.
- Er is een (te) grote homogeniteit (scholen kunnen vooralsnog vaak alleen andere scholen aanbieden) in het onderwijsaanbod voor jongeren met gedrags- en leerproblemen. De behoefte aan maatwerkoplossingen voor leerlingen die (tijdelijk) geheel of gedeeltelijk niet naar school kunnen/willen/durven is dan ook groot.
- BGL-Digitaal wil meer keuzemogelijkheden in ondersteuning, reactivering en onderwijs of educatie voor deze groep jongeren bewerkstelligen. En koppelt dat aan een natuurlijke, prikkelarme, groene omgeving waar jongeren toch professioneel worden uitgedaagd onderwijs of educatie te volgen met meetbare resultaten.

- BGL-digitaal biedt voor deze leerlingen mogelijk een oplossing
- BGL ondersteunt jongeren die hun school niet dreigen vol te houden, reactiveert hen nadat zij zonder onderwijsaanbod thuis hebben gezeten, helpt ter overbrugging naar een andere oplossing (bijv. naar een behandelsetting of een andere school) of biedt jongeren een alternatief onderwijs- of educatietraject op de boerderij.

Wat is het doel van Buiten Gewoon Leren- digitaal?

Landzijde wil met deze pilot aantonen dat de Buiten Gewoon Leren-digitaal- aanpak een effectief middel is om jongeren tussen de 12 en 18 jaar die niet meer naar school gaan, wéér aan het leren te krijgen en, in het verlengde daarvan, hen richting maatschappelijke participatie te bewegen. Dat kan in de vorm van (beschut)werk, stage of vrijwilligerswerk. Landzijde wil voorkomen dat deze groep chronisch afhankelijk wordt van uitkering, zorg en ondersteuning.

Doel digitale educatie

Alle deelnemers in de leeftijd van 12-18 jaar hebben op zorgboerderijen van Landzijde de mogelijkheid om tijdens hun dagbesteding educatieprogramma's te volgen. Dat kunnen alle mogelijke vormen van onderwijs of educatie zijn: algemeen, beroepsgericht, hobbymatig. Deze educatie maakt hen (weer) nieuwsgierig, verrijkt hun leven en kan er mede voor zorgen dat zij nieuwe stappen maken in hun leven: vanuit de dagbesteding naar een (meer) zelfstandige plek in de maatschappij.

Door onze aanpak worden zij intrinsiek gemotiveerd op te komen voor zichzelf, leren zij iemand te zijn die er toe doet, iemand te zijn die iets kán en iets wil.

Doel werktraining

Door samenwerking en samenhang tussen zorg en onderwijs en gebruik makend van het netwerk van de boer, realiseert Landzijde dat méér jongeren vanuit zorg of een thuiszitterssituatie, een bij hen passende werkplek op een zo hoog mogelijk niveau bereiken. Veel van deze jongeren hebben een negatief zelfbeeld. De BGL digitaal aanpak leert hen anders naar zichzelf te kijken en met méér zelfvertrouwen de omgeving tegemoet te treden.

Doelgroep

"Buiten Gewoon Leren- digitaal" is ontwikkeld voor jongeren in de leeftijd van 12-18 jaar die vanwege de complexiteit van hun problemen (vaak gaat het hier om gedragsproblemen, autisme, en andere psychische afwijkingen) niet (meer) naar school kunnen, vrijgesteld worden van leerplicht en daarom vaak thuiszitten of, omdat langdurig thuiszitten meestal een té grote belasting is voor het gezin, wordt uitgeweken naar dagbesteding. Naast dagbesteding is er voor deze groep vaak geen enkel perspectief. Risico's die op de loer liggen zijn dan een leven lang afhankelijk zijn van een (zorg)uitkering, vereenzaming, criminaliteit, overlast, verslaving etc. Terwijl de ervaring leert dat deze jongeren vaak nog heel goed leerbaar zijn – mits zij in een andere omgeving dan school worden geplaatst en een andere (meer praktische en meer individuele) aanpak krijgen. Maatwerk verricht bij hen vaak wonderen.

Hoe ziet BGL-digitaal er praktisch uit?

Het stappenplan BGL-digitaal ziet er als volgt uit:

1. Een deelnemer zit thuis of in de dagbesteding en wil educatie volgen.
2. De deelnemer bespreekt dit met de zorgboer / of de school van inschrijving.
3. De zorgboer neemt contact op met de zorgcoördinator.
4. De zorg coördinator zoekt uit of de leerling wel of niet leerplichtig is.

5. Bij een leerplichtige deelnemer moet de zorg coördinator contact opnemen met de school van herkomst om de financiering te bespreken. De financiering moet eerst rond zijn voordat de volgende stap wordt genomen.
6. De zorgcoördinator geeft aan de BGL-docent de gegevens door van de deelnemer: naam, geboortedatum, gewenste opleiding en op welke zorgboerderij de deelnemer zit.
7. De BGL-docent neemt contact op met de zorgboer over de digitale middelen die aanwezig zijn op de boerderij. Bij het niet aanwezig zijn van deze middelen onderneemt de docent actie om dit te regelen.
8. De BGL-docent sluit de boerderij digitaal aan op het BGL- systeem Als de betreffende boerderij al is aangesloten vervallen stap 7 en 8
9. De BGL-docent geeft aan de zorgboer door hoe hij de voortgang van de deelnemer kan zien en geeft de inlogcodes en wachtwoorden aan de zorgboer.
10. De BGL-docent monitort de voortgang van de deelnemer en deelt dit digitaal met de zorgboer.
11. Als de deelnemer een cursus heeft afgerond ontvang hij van de zorgboer een certificaat. Deze zijn digitaal klaar gezet door de docent.
12. Als de deelnemer een cursus wil volgen waarbij praktijklessen nodig zijn moet hij eerst de theorie hiervan gedaan hebben.
13. Als dit gedaan is kan de deelnemer op de werktrainingsboerderij de praktijklessen volgen.
14. De BGL-docent geeft aan de zorgcoördinator door dat de deelnemer de praktijklessen kan volgen.
15. De zorgcoördinator regelt iom de trainingsboerderij de datum wanneer de deelnemer dit kan doen en regelt de financiering en het vervoer voor de deelnemer.
16. Na het positief volgen van de praktijktraining ontvangt de deelnemer een certificaat.
17. Indien mogelijk wordt i.s.m het Clusius College voor de deelnemer een MBO-examen georganiseerd. Dit moet echter voldoen aan strenge eisen. De deelnemers doen hun theorie dan via BGL-digitaal en, indien het Clusius College akkoord is met de inhoud en het nivo van de betreffende BGL-cursus, dan kan de deelnemer opgaan voor het formele examen.

Onderzoek Pilot Buiten Gewoon Leren-digitaal

Omdat niet alle vragen door onderzoek vanuit de pilot BGL konden worden beantwoord is ook gebruik gemaakt van onderzoek bij andere zorgboerderijen die onderwijs bieden. De resultaten van deze andere voorbeelden van onderwijs op de boerderij worden weer vertaald naar de situatie van BGL.

Om bovenstaande vragen te beantwoorden zijn de volgende onderzoeken uitgevoerd:

onderzoeker	Jan Hassink
Centrale vragen	Is BGL-digitaal een effectief antwoord voor jongeren tussen de 12 en 18 jaar die niet meer naar school gaan?
Methoden	-interviews 12 zorgboeren - interview docent BGL-digitaal - interview 2x zorgcoördinatoren Landzijde - interview 5x deelnemers via Teams of telefonisch - interview 5x deelnemers via de zorgboer (zorgboer heeft van te voren de vragen met de deelnemers besproken)
output	Dit rapport

Onderzoeker	Jan Hassink
Centrale vragen	<i>Overzicht krijgen van onderwijs op de boerderij in Nederland. Hoeveel zorgboerderijen bieden onderwijs? hoe ziet het onderwijs eruit? Hoeveel leerlingen maken er gebruik van? Wat zijn de ervaringen?</i>
Methoden	Een enquête uitgezet onder 54 boerderijen die onderwijs geven: 41 daarvan hebben een volledige vragenlijst ingevuld.
Output	Rapport.

Student	Lana Plug – Wageningen Universiteit
Centrale vragen	<i>Hoofdvraag: Wat is de betekenis van onderwijs op zorgboerderijen voor leerplichtige kinderen die (tijdelijk) niet tot hun recht komen in het reguliere en speciale primair en voortgezet onderwijs? Deelvragen: Hoe worden de onderwijsprogramma's op de zorgboerderijen ingevuld? Welke aspecten van het onderwijs op de zorgboerderijen worden door de kinderen het meest gewaardeerd? Welke effecten zijn er te zien bij kinderen die een (zorg)onderwijsprogramma op een zorgboerderij volgen? Waar liggen de behoeften met betrekking tot zorg-onderwijs op de boerderij vanuit de zorgboeren, docenten en ouders?</i>
Methoden	Twee casussen: interviews en participatieve observaties

	Op beide boerderijen een week geobserveerd (vijf lesdagen per boerderij). Interviews met leerlingen (9), docenten (2), zorgboeren (3) en ouders (2). Kindgerichte methoden: tekeningen en photo voice

Student	Lisa Moolhuizen – Wageningen Universiteit
Centrale vragen	<i>Welke mechanismen dragen mogelijk bij aan het succes van onderwijs op de boerderij?</i>
Methoden	<i>Systematisch literatuuronderzoek</i> <u>Databases</u>: Scopus, Web of Science en ERIC <u>Zoekterm</u>: ("farm education" OR "education* farm*" OR ("care farm*" AND (education* OR learn*)) OR "farm school*") AND (learn* OR education* OR cogniti*) AND (pupil* OR child* OR student* OR teen* OR ((primary OR secondary) AND (education OR school*)) OR "elementary school*" OR "high school*"). <u>Resultaat</u>: 191 artikelen; 40 dubbelingen; na in- en exclusiecriteria 6 artikelen, plus 4 gevonden met snowballing: 10 artikelen bestudeerd

Student	Madeleine Last: AERES Hogeschool Esther Ruhe: Hogeschool Arnhem-Nijmegen
Centrale vragen	<i>Op welke wijze wordt op zorgboerderijen vormgegeven aan het geven van onderwijs en wat zijn de ervaringen en knelpunten van de boeren?</i> <i>Wat zijn de ervaringen van de leerlingen</i>
Methoden	Interviews met 10 zorgboeren en 10 leerlingen

Vraag 1. Hoe creëer je in een groene, prikkelarme zorgomgeving een optimale leeromgeving?

Aan alle betrokkenen rondom Buiten Gewoon Leren-digitaal is gevraagd wat zij de kernwaarden van onderwijs op de boerderij vinden. Kernwaarden zijn de kenmerken en kwaliteiten die specifiek zijn voor BGL-digitaal en die belangrijk zijn voor het realiseren van een goede leeromgeving. Jongeren die geen onderwijs kunnen krijgen zijn vaak jongeren met dermate complexe problemen dat ze niet meer kunnen functioneren in de klas, vaak omdat ze te veel prikkels ervaren. Deze jongeren maken moeilijk contact met anderen; hun sociaal-emotionele ontwikkeling loopt vast. BGL-digitaal kan deze sociaal-emotionele ontwikkeling helpen bevorderen. De respondenten identificeren verschillende kernwaarden van het onderwijszorgarrangement. De elementen die de respondenten noemen zijn te categoriseren in vier groepen: persoonlijke begeleiding en aandacht, afwisseling onderwijs en andere activiteiten, buitenomgeving, interacties met mens en dier. Deze vier groepen zijn van groot belang om een optimale leeromgeving te creëren.

Persoonlijke begeleiding en aandacht

Alle zorgboeren benoemen dat de deelnemers behoefte hebben aan structuur (vaste afspraken, vaste regels, vaste tijden), dagelijkse motivering en ook aan "het gezien" worden. Zonder deze structuur en motivering gaan de meeste jongeren het niet redden. Belangrijk is ook dat jongeren kunnen kiezen wat ze willen leren en dat theorie en praktijk wordt gekoppeld. Hierdoor sluiten de lessen aan bij de interesses van de jongeren en kunnen ze het direct gebruiken in de praktijk. Dit is stimuleren. Dat alles vraagt veel tijd van de zorgboer. En deze tijd is er niet altijd. Een deel van de zorgboeren heeft hierom vrijwilligers aangenomen die de leerlingen begeleiden. Omdat BGL-digitaal werkt met een docent-op-afstand is er geen fysiek contact tussen docent en leerling. Uit de praktijk blijkt dat leerlingen dit wel missen. Er is behoefte aan intensieve begeleiding en aandacht.

Afwisseling onderwijs en andere activiteiten

De jongeren volgen allen dagbesteding op de boerderij en wisselen praktische klussen (buiten) af met leren (binnen). Volgens de zorgboeren kunnen de meeste jongeren zich slechts kort concentreren en moeten cognitieve taken afgewisseld worden met praktische klusjes. Alleen dan kan er daadwerkelijk geleerd worden.

De leerkracht is positief over de manier waarop de leerlingen hun week- en dagtaken maken via een digitale leeromgeving. Als zij door de boer voldoende ondersteund worden, behalen zij over het algemeen resultaten. De digitale omgeving is ontworpen door de leerkracht en maakt gebruik van al bestaande digitale lesmethodes (zoals Muiswerk) of door de leerkracht ontwikkelde cursussen. Deze digitale aanpak spreekt de jongeren aan. Alleen wordt het contact met de leerkracht als te weinig ervaren.

Buitenomgeving

Als belangrijke kernwaarde noemen alle betrokkenen de buitenomgeving met de rust en regelmaat van de boerderij. Jongeren kunnen tot rust komen als ze ontvangen worden in een niet-schoolse omgeving en veel fysieke ruimte ervaren. De afwisseling tussen activiteiten binnen en buiten werkt volgens de zorgboer heel goed, het geeft de leerlingen een gevoel van vrijheid. Als leren even niet lukt kunnen ze naar buiten. Buiten bewegen kan het hoofd even leeg maken, wat betekent dat er ruimte ontstaat voor openheid en emoties. Door te leren in een andere setting worden patronen die in een schoolse setting ontwikkeld zijn doorbroken en kunnen ze andere dingen gaan ontdekken. Iets dat op een reguliere school niet mogelijk is.

Interacties met mens en dier

Op alle betrokkene zorgboerderijen zijn er naast de jongeren die deelnemen aan BGL-digitaal ook andere deelnemers aan de dagbesteding. Uit observaties van de zorgboeren blijkt dat de mix met andere deelnemers goed werkt. Opmerkelijk is dat deelnemers elkaar aansteken met leren: als ze zien dat een van de deelnemers een certificaat heeft gehaald, willen anderen dat vaak ook en starten dan ook met BGL-D.

Naast wisselwerking met de cliënten, is er op alle zorgboerderijen sprake van interactie met de dieren. De dieren accepteren de deelnemers volledig en oordelen niet. Niet iedereen ervaart een band met de dieren. Het komt ook voor dat jongeren niet naar de dieren omkijken. De hoeveelheid fysieke ruimte wint het in dat opzicht van de aanwezigheid van dieren.

Vraag 2. Welke hulpvragen en onderwijs/educatiebehoeften hebben jongeren die gebruik maken van Buiten Gewoon Leren-digitaal?

Er is een afzonderlijke rapportage met een beschrijving van de hulpvragen en ontwikkeling van de jongeren die gebruik maken van Buiten Gewoon Leren-digitaal.

In de verschillende onderzoeken bij andere zorgboeren die onderwijs of educatie bieden is ook gevraagd naar de problematiek van jongeren die naar de verschillende onderwijs-zorgboerderij gaan. De problematiek van jongeren op de boerderijen blijkt divers te zijn. Zorgboerderijen bieden een tijdelijke time-out aan een groep die soms al lange en intensieve zorg- en onderwijstrajecten achter de rug heeft. Uiteindelijk lopen deze jongeren vast op school en in de maatschappij. Het zijn jongeren die soms al lange tijd thuiszitten en geen onderwijs meer volgen. Deze zogenaamde 'thuiszitters' hebben een totale ontheffing van de leerplicht en zijn uitgeschreven bij school of hebben een tijdelijke ontheffing en blijven wel ingeschreven op school. In beide situaties gaat het om jongeren waarvan het gedrag op school zeer moeilijk te corrigeren of te handhaven is. Een van de zorgboeren verwoordt: "Ik denk dat iedere jongere zich kan en wil ontwikkelen maar dat er soms belemmerende factoren zijn waardoor het ze op een bepaald moment even niet lukt". Ook zijn er jongeren op de zorgboerderij aanwezig waarvan de cognitieve ontwikkelingsproblematiek dusdanig veel extra begeleiding vraagt, dat scholen tegen de grens aanlopen van de extra ondersteuning die ze kunnen bieden. Andere problematieken bij jongeren die aangemeld worden zijn leerlingen met licht verstandelijke beperkingen, problemen in het autistisch spectrum, met de neuropsychiatrische aandoening Gilles de la Tourette, ADHD, hechtingsproblematiek, angststoornissen, posttraumatisch stress syndroom en ernstig getraumatiseerde jongeren met als gevolg daarop uiteenlopende gedragingen. Ook jongeren die bovenmatig veel gepest worden op school worden voor tijdelijke opvang op de zorgboerderij aangemeld.

Een andere groep jongeren worden aangemeld vanuit de Jeugdzorg problematiek. Dit zijn jongeren met soms een crimineel gedrag of waar de thuissituatie door uiteenlopende redenen niet stabiel is. Te denken valt hierbij aan vechtscheidingen en psychiatrische problematiek van (een) ouder(s).

De gedragsproblemen worden onderverdeeld in externaliserend gedrag en internaliserend gedrag. Bij externaliserend gedrag heeft de omgeving last van de jongere omdat het gaat om bijvoorbeeld agressief en sterk zelfbepalend gedrag. Bij internaliserend gedrag heeft de jongere zelf de meeste last en wordt dit gedrag niet direct onderkend door de omgeving. Dit zijn bijvoorbeeld jongeren met ernstige vormen van faalangst.

Uit de onderzoeken komt dus naar voren dat de problematiek van de jongeren die naar de boerderij gaan divers is. Zowel voor jongeren met externaliserende als voor jongeren met internaliserende problemen kan de boerderij een passend onderwijs of educatie aanbod bieden.

Uit de gesprekken met alle betrokkenen bij BGL-digitaal blijkt dat het aanbod van BGL-digitaal goed aansluit bij de wensen van de jongeren. Bovendien worden extra wensen of behoeften altijd omgezet in nieuw aanbod. In die zin vullen de deelnemers zelf het aanbod aan cursussen.

Vraag 3. Hoe kan(digitale) educatie op de boerderij jongeren effectief ondersteunen? Is de BGL-methodiek daarop het juiste antwoord?

Uit de onderzoeken komt naar voren dat jongeren zich over het algemeen het best ontwikkelen als de werkzame elementen aanwezig zijn:

- Er is aandacht voor iedereen: elke jongere voelt zich gezien
- Er is een balans tussen onderwijs en andere activiteiten, inspanning en ontspanning
- Jongeren doen positieve ervaringen op
- Er wordt aangesloten bij de interesse van iedere jongere en ze kunnen kiezen wat ze willen leren
- Leerkrachten maken gebruik van de boerderij
- Het leren en de praktijk zijn gekoppeld. Zo ervaren de jongeren dat het leren zin heeft. Heel concreet wordt dat zichtbaar bij het halen van een trekker certificaat.
- Jongeren kunnen gebruik maken van de kwaliteiten van de boerderij omgeving:
  - ze kunnen naar buiten als ze daar behoefte aan hebben
  - dieren ondersteunen het leren

Voorbeelden die in de onderzoeken naar voren komen zijn:

- als een jongere ziet dat een schaap ziek is, dan kan dat aanleiding zijn om bij de cursus "dierenhouderij" of "zoönose" samen te gaan kijken wat er aan de hand is; dat kan een stimulans zijn om er méér van te willen weten en de cursus te gaan volgen.
- De jongeren zien dat er veel met tractoren wordt gedaan op de boerderij. Vaak willen ze dan zelf ook rijden. Dat motiveert ze om met de theorie aan de slag te gaan.
- een rekenopdracht wordt gecombineerd met het voeren van de dieren. Een zorgboer vertelt: " In de stal met varkens vraag je al snel hoeveel varkens zie je? En als er eentje naar de slacht gaat hoeveel zijn er dan nog over?"

In de diverse onderzoeken benoemen de boeren specifieke mogelijkheden die aanwezig zijn op het boerenbedrijf, die volgens hen eraan bijdragen dat het leren door de jongeren beter gaat:

- Door boerderijwerkjes te doen zoals de beesten borstelen of hokken verschoneren leren jongeren te plannen en te ordenen. De boerderijstructuur biedt hierbij houvast.
- Er wordt zoveel mogelijk op vaste tijden gevoerd wat rust en overzicht creëert.
- Jongeren leren respect te krijgen door het omgaan met de dieren. En krijgen daardoor ook meer respect voor elkaar en ontstaan er eerder vriendschappen.
- Er is veel te ondernemen op de boerderij waardoor jongeren beter leren hun tijd in te vullen.
- Ze worden nieuwsgierig en stellen zich hierdoor open om nieuwe vaardigheden te leren.
- De eigenwaarde van de jongeren wordt vergroot waardoor zij zich meer open stellen voor het onderwijsaanbod zonder dat zij dit door hebben.
- Door te struinen door het groen op de boerderij, wordt de fantasie geprikkeld.

- Door het meewerken aan terreinonderhoud leren ze om te gaan met materialen en verantwoording te dragen.
- Door in de natuur te zijn, kan het geluksgevoel bevorderd worden.
- Dieren kunnen helpen bij het overwinnen van angsten.
- Sommige jongeren hebben veel moeite om binnen een schoolsysteem met veel prikkels te functioneren en krijgen in de natuur toch de lesstof aangeboden

Uit alle interviews blijkt dat de BGL-digitaal methodiek jongeren effectief kan ondersteunen -mits zij daarin goed en intensief begeleid worden. Ook hier gaat het weer om maatwerk.

Vraag 4: wat zijn de werkzame bestanddelen?

Om op deze vraag antwoord te vinden zijn de resultaten van verschillende onderzoeken gecombineerd.

Werkzame bestanddelen volgens de betrokkenen bij BGL-digitaal

Aan alle betrokkenen bij Buiten Gewoon Leren- digitaal is gevraagd wat zij de kernwaarden van onderwijs/educatie op de boerderij vinden. Kernwaarden zijn de kenmerken en kwaliteiten die specifiek zijn voor BGL en die belangrijk zijn voor het realiseren van een goede leeromgeving. Jongeren die geen onderwijs kunnen krijgen zijn vaak jongeren met dermate complexe problemen dat ze niet meer kunnen functioneren in de klas, vaak omdat ze te veel prikkels ervaren. Deze jongeren maken moeilijk contact met andere jongeren; hun sociaal-emotionele ontwikkeling loopt vast. Dagbesteding in combinatie met onderwijs/educatie kan deze sociaal-emotionele ontwikkeling helpen bevorderen. De respondenten identificeren verschillende kernwaarden van BGL-digitaal. De elementen die de respondenten noemen zijn te categoriseren in vier groepen: persoonlijke begeleiding, aandacht, kunnen kiezen wat je wilt leren, afwisseling onderwijs en andere activiteiten en de koppeling tussen het onderwijs en de praktijk, de buitenomgeving, interacties met mens en dier. Deze zijn hierboven al toegelicht.

Wat noemen betrokkenen bij andere zorgboerderijen in het land die onderwijs/educatie geven aan jongeren?

In ander onderzoek van Lana Plug en Madeleine Last zijn op verschillende boerderijen die onderwijs bieden gesprekken gevoerd met leerlingen, ouders, docenten en zorgboeren. Wat de leerlingen belangrijk vinden zijn de volgende zaken:

- dat je naar buiten kunt als je het nodig hebt, in tegenstelling tot een school waar je alleen op vaste tijden naar buiten gaat
- de rust van de dieren
- de vrijheid om zelf mede te bepalen wat je doet
- dat je kunt leren in je eigen tempo
- dat je je begrepen voelt

De leerlingen noemden de volgende aspecten van de boerderij omgeving.

Rust en Ruimte

Eén van de meest genoemde gewaardeerde aspecten waren de "*rust en ruimte*" die de jongeren op de boerderij krijgen. Daarmee bedoelen ze zowel de fysieke ruimte als de mogelijkheid om even een luchtje te scheppen wanneer er een conflict is geweest, wanneer het werken aan het onderwijs even niet lukt of wanneer het hoofd te vol is.

Dieren en mensen waar je naar toe kunt

Een ander vaak genoemd aspect is "*het gezelschap*" en daarmee wordt zowel de aanwezigheid van de dieren als de mensen bedoeld. De jongeren geven aan dat ze "*rustiger en vrolijker*" worden van

de aanwezigheid van dieren en dit kan ze helpen wanneer ze boos of gefrustreerd zijn; vaak gaan ze dan even kijken bij de paarden om te bedaren.

Duidelijk wordt dat persoonlijke begeleiding en aandacht, afwisseling onderwijs en andere activiteiten, buitenomgeving en contact met dieren belangrijke elementen zijn. Het gaat ook om betrokken begeleiders/leerkrachten die zorgen dat iedere leerling zich gezien voelt, en de vrijheid en eigen verantwoordelijkheid die leerlingen ervaren. Dit maakt de boerderij een omgeving waar leerlingen zich niet alleen cognitief maar ook in breder zin kunnen ontwikkelen.

Om hier nog wat meer inzicht in te krijgen is er ook in de literatuur gezocht naar een onderbouwing van de werkzame elementen van de boerderij omgeving.

Theoretische onderbouwing voor de werkzame elementen van de boerderij omgeving

Wat maakt leren op een zorgboerderij nou zo anders dan leren in een regulier klaslokaal? Een aantal genoemde aspecten zijn de betekenisvolle, ruimtelijke en groene omgeving, de aanwezigheid (en inzet) van dieren en de andere manier van aanbieden van de lesstof waarbij ervaring centraal staat. Ervaringsleren, groen en gezondheid, Animal Assisted Interventions (AAIs), de presentiebenadering en oplossingsgericht werken bieden aanvullende theoretische onderbouwing voor de werkzaamheid van de boerderij omgeving.

Authentieke betekenisvolle context

De activiteiten op een boerderij zijn zo ingericht dat zij een vanzelfsprekend en betekenisvol onderdeel zijn van het leven en werken op de boerderij (geen 'bedachte' activiteiten) en dat het leren ingebouwd is in de activiteit zelf (objectieve feedback). Echtheid en eerlijkheid van de volwassenen zijn een noodzakelijke voorwaarde voor de ontwikkeling van het vermogen tot relatievorming bij jeugdigen en het kunnen vertrouwen op de wereld om hen heen. Daar waar jeugdigen volwassenen (nog) onvoldoende vertrouwen, kunnen ze in de omgang met dieren en planten toch ervaring opdoen met dergelijke relaties. Dieren en planten zijn per definitie echt en eerlijk omdat zij geen subjectiviteit in de zin van oordelen en veroordelen kennen. Er is geen twijfel mogelijk over het feit dat plantjes niet dood gaan om een jeugdige dwars te zitten, maar omdat de jeugdige ze geen water heeft gegeven. Vanuit die 'objectiviteit' doet een dier op zijn beurt een sterk beroep op de echtheid en eerlijkheid van de jeugdige. De objectieve grondslag bij omgang met planten en vooral ook met dieren, namelijk die van zorg nodig hebben, zorg geven en 'samenwerken' om iets voor elkaar te krijgen, biedt de mogelijkheid de natuur te benutten als bemiddelende factor in de pedagogische benadering van jeugdigen. Uit verkennend onderzoek blijkt dat de andere context, één op één begeleiding, een gestructureerde, prikkelarme omgeving en uitdagende werkzaamheden succesvolle ingrediënten zijn (Hassink e.a., 2010).

Ervaringsleren

Onderwijs en begeleiding van jeugdigen op de boerderij past in de context van ervarend leren. Voorbeelden van ervaringsleren zijn overlevingstochten en woon/werkprojecten. De ervaringen zijn positief met arbeidsprojecten met realistische, uitdagende, structurerende activiteiten, die dicht bij de haalbare doelen in de ontwikkeling van jongeren staan (Du Prie, 1991). De uitgangspunten van het ervaringsleren zijn van oorsprong beschreven door Kurt Hahn (zie Van der Ploeg, 2011) en de theoretische fundering komt van de leercyclus van David Kolb (1984). De Nederlandse beschrijving van de methodiek ervaringsleren is van Theo Ruikes (1994; 2005), hij definieert ervaringsleren als volgt: *'Ervaringsleren is een actieve vorm van hulp die gekenmerkt wordt door een specifieke methodisch opgezette (leer)situatie waarin concrete/ authentieke ervaringen worden opgedaan waardoor reflectie over de eigen situatie ontstaat. De nieuwe ervaring en de reflectie hierover (onder deskundige begeleiding) leiden tot nieuwe leerprocessen, autonomie en de ontwikkeling van een*

nieuw toekomstperspectief. Reflectie is een cruciaal onderdeel van de interventie en ervaringsleren. Jongeren doen tijdens de uitvoering van activiteiten ervaringen op die voor een positief effect kunnen zorgen. Tijdens het reflecteren komt het persoonlijk functioneren van de jongere aan de orde. Zonder reflectie leiden activiteiten tot ervaringen die onbenut blijven als aanjager van het veranderingsproces. De eerste stap is het praten over de ervaring. Bezinning vooraf en achteraf zijn volgende stappen. Integratie van ervaringen legt verbindingen tussen de opgedane ervaring en de levensgeschiedenis van een jongere. Verdiepte reflectie houdt in dat bepaalde aspecten meer aandacht krijgen zodat dieperliggende problemen aan de orde komen door in taken daar specifiek op in te spelen (Van der Ploeg 2011).

De inzet van dieren - Animal Assisted Interventions

Dieren vormen een belangrijk aspect van de uitnodigende sfeer op zorgboerderijen voor verschillende doelgroepen en interactie met verschillende boerderij- en huisdieren brengt vele potentiële baten met zich mee voor de participanten. Dieren zorgen namelijk, onder andere, voor; betekenisvolle dagbesteding, hechte relaties, uitdagende taken, maar ook ontspanning, afleiding van de eigen problemen en kansen voor zelfreflectie (Hassink, 2017). Bij het ervaringsleren, zoals hierboven beschreven, kunnen ook dieren worden ingezet om deelnemers beter inzicht te verschaffen in de eigen persoonlijkheid en zo ontwikkeling tot stand te brengen. In haar boek *'Help, mijn juf is een paard!'* laat Paulien Rutgers (2017) met behulp van wetenschappelijke theorieën en ervaringen uit haar eigen praktijk zien hoe dieren (in dit geval voornamelijk paarden) een belangrijke rol kunnen spelen bij het ervaringsleren op een zorgboerderij. De *International Organisation of Human-Animal Interaction Organisations (IAHAIO)* heeft een definitie opgesteld voor *Animal Assisted Intervention (AAI)*. *"Een interventie met ondersteuning van dieren is een doelgerichte en gestructureerde interventie waarbij dieren bewust worden ingezet als ondersteuning op het gebied van gezondheid, onderwijs en persoonlijke dienstverlening met als doel een positief therapeutisch effect op mensen te bewerkstelligen"* (Jegathesan, 2014).

Brelsford et al. (2017), die een systematische analyse hebben gedaan onder 25 AAI studies, met de focus op de impact van honden, laten zien dat AAIs in verreweg de meeste gevallen een significante bijdrage kunnen leveren aan de prestaties van kinderen op school. Positieve effecten werden waargenomen met betrekking tot de cognitie, sociaal-emotioneel gedrag, en fysiologische reacties. Busch et al. (2016) laten zien dat AAIs van betekenis kunnen zijn bij kinderen met ADHD, aangezien de dieren een kalmerende, socialiserende, en motiverende werking kunnen hebben en ook de cognitie van de kinderen positief beïnvloeden. Tan & Simmonds (2019) laten zien dat de inzet van paarden bij kinderen en adolescenten met een Autisme Spectrum Stoornis (ASS) positieve psychosociale effecten met zich meebrengt, waarbij voornamelijk een verbeterde sociale interactie en communicatie worden waargenomen. Dit wordt bevestigd in een andere studie waaruit blijkt dat de omgang met dieren helpt ter vermindering van de symptomen van kinderen met een ASS en een toename van sociaal gedrag (Ferwerda-van Zonneveld et al., 2008).

Onderzoek op jeugdzorgboerderijen laat zien dat het zorgen voor dieren de verantwoordelijkheid en eigenwaarde in jeugd verhoogt doordat ze zich belangrijk voelen; het dier is namelijk afhankelijk van de verzorging en dit doet een beroep op de jeugd (Wielink, 2010). Uit een onderzoeksrapport van de PBOO (Steijvers-van der Veer, 2005) blijkt dat het bezig zijn met dieren de gemoedstoestand van jongeren positief kan beïnvloeden doordat dieren als het ware de emoties van de mensen waar ze mee werken, weerspiegelen. Wanneer de jongeren doorkrijgen dat een bepaalde manier van omgang met de dieren ervoor zorgt dat dingen wel lukken, geeft dit zelfvertrouwen en het leert tegelijkertijd dat een goede instelling een positief effect heeft op anderen en henzelf. Daarnaast blijkt dat het zijn in een totaal andere omgeving (dan de arbeidsmarkt of het regulier onderwijs), waar ze de ruimte krijgen om op eigen tempo inzichten op te doen, de jongeren kan helpen om rust te vinden en vooruitgang te maken (Steijvers - van der Veer, 2005).

Presentiebenadering

De presentiebenadering is in de afgelopen jaren populair geworden in pastoraat, gezondheidszorg, welzijn en onderwijs. De theorie die eraan ten grondslag ligt – de presentietheorie – is ontwikkeld door Andries Baart (2001) op basis van zijn onderzoek naar de werkzaamheid van het oude-wijken

pastoraat. Presentie kan worden samengevat als het aangaan van een zorgzame betrekking met 'de ander' als antwoord op een universeel menselijk verlangen naar nabijheid en betrokkenheid. Bij het ervaringsleren op de boerderij heeft de jeugdige intensief contact met de boer en het boerengezin, soms woont hij of zij ook op de boerderij. De jeugdige ervaart zo de nabijheid en de zorgzame betrekking met de boer en het boerengezin. Baart heeft de begrippen 'presentie' en 'aandacht' verder uitgewerkt in zijn boek *Aandacht. Etudes in presentie* (2005). De presentiebenadering heeft veel auteurs met name in de praktische en toegepaste theologie, zorg en welzijn alsook in het onderwijs geïnspireerd (zie bijv. Kal, 2001; Baart & Van der Laan, 2002; Van Heijst, 2005; Vosman & Baart, 2008). In de jeugdzorg wordt de term presentiebenadering nog niet veel gebruikt.

Oplossingsgericht werken

Een oplossingsgerichte aanpak staat voor een respectvolle veranderbenadering die problemen van jeugdigen onderkent. Doelen en oplossingen voor die problemen worden samen met jeugdigen en hun ouders op een constructieve en positieve manier gedefinieerd. De oplossingsgerichte aanpak benut datgene wat al goed werkt om problemen het hoofd te kunnen bieden en om het doel, de gewenste verandering, stap voor stap te realiseren. Deze aanpak is erop gericht dat jeugdigen of ouders, verzorgers hun eigen expertise gaan zien, hun eigen *krachten* en *krachtbronnen* herkennen, dus datgene waar zij het van moeten hebben om hun doelen te bereiken. Jeugdigen worden in deze benadering gezien als experts met betrekking tot hun eigen leven, waarbij zij binnen hun context en mogelijkheden door het (her)vinden van hun eigen krachtbronnen passende oplossingen kunnen aandragen. In het oplossingsgericht werken heeft de begeleider door oplossingsgerichte vragen te stellen aandacht voor al datgene dat werkt of al goed loopt in het leven van de jeugdige om zodoende gewenste veranderingen te ondersteunen. Le Fevere de Ten Hove (2000) stelt in het definiëren van de oplossingsgerichte aanpak het aanboren en versterken van krachtbronnen van jeugdigen en volwassenen centraal. Daardoor zijn zij in staat om zelf (opnieuw) helende keuzes te maken, hetgeen een belangrijke maat is voor gezond psychisch functioneren.

Vraag 5: Is de BGL-digitaal methodiek in combinatie met werktraining een effectief hulpmiddel om deze jongeren (weer) in beweging te krijgen?

Voor een deel van de jongeren werkt de digitale scholingsmethode in combinatie met praktisch oefenen op de boerderij erg goed. Van de 52 ingestroomde 12 tot 18 jarigen zijn er 3 definitief uit de dagbesteding doorgestroomd naar betaald werk (is 6%); 14 anderen (27%) hebben een officieel diploma gehaald, waardoor hun mogelijkheden zijn verruimd. 23 jongeren (44%) hebben één of meerdere certificaten gehaald (Muiswerk – rekenen en/of taal en Landzijde-certificaten) en op die manier aan hun ontwikkeling gewerkt. Dit resultaat lijkt misschien beperkt, maar tegen de achtergrond van het feit dat het hier allemaal jongeren betrof die ontheven waren uit de leerplicht en dus geen onderwijs meer volgden, zijn dit best opmerkelijke prestaties. De jongeren die actief aan het leren waren, waren bovendien meer gemotiveerd voor de werktraining. Theorie en praktijk gingen elkaar ondersteunen en versterken.

Niettemin is ook gebleken dat het merendeel van de jongeren uit de doelgroep een intensievere begeleiding bij het onderwijs/educatie nodig heeft om daadwerkelijk tot ontwikkeling te komen. Een digitale docent op afstand heeft voor hen (te) grote beperkingen. Juist in de intensieve relatie met de docent en de zorgboer komen zij tot vooruitgang in hun ontwikkeling. De digitale methode an sich werkt goed (men vindt het fijn om op een laptop/chromebook te werken), BGL-D heeft alle cursussen die ze willen (en anders worden ontbrekende cursussen toegevoegd), maar fysieke aanwezigheid van de docent, of iemand die ze bij de hand neemt en intensief begeleidt, lijkt voor een groot deel van de jongeren voorwaardelijk om tot ontwikkeling te komen. Zorgboeren lossen dit op door hiervoor extra begeleiding aan te trekken in de vorm van zorgbegeleiders of vrijwilligers.

Uit de praktijk blijkt dat de zorgboer goed in staat is om leerlingen te begeleiden bij de werktraining: het leren lassen, of leren omgaan met de bosmaaier, maaimachine, heggenschaar, onderhoud kleine machines e.d. Dat is ook het onderdeel wat het meeste past bij hun dagelijkse rol als zorgboer: deelnemers in kleine stapjes praktisch begeleiden bij het zichzelf ontwikkelen. Moeilijker wordt het als de leerling iets wil leren dat niet op de zorgboerderij kan vanwege de afwezigheid van betreffende machines. Doorverwijzen naar een andere werktrainingsboerderij blijkt in de praktijk erg lastig, omdat leerlingen dat eng vinden (de vertrouwde omgeving valt dan weg) en of omdat ze dan een stuk moeten reizen. Om hierin toch tegemoet te komen, wil Landzijde het aantal werktrainingsboerderijen uitbreiden, afspraken met zorgboeren maken over de toeleiding naar de werktrainingsboerderij en afspraken over het vervoer. In de bij- en nascholingsavonden zal hier apart aandacht aan worden besteed.

Vraag 6: Wat is de rol van de zorgboer? Welke eisen stelt dit aan ze en zijn ze daarvoor voldoende toegerust?

De rol van de zorgboer bij BGL-D is een redelijk cruciale: de zorgboer (en/of de begeleider of de vrijwilliger) neemt een centrale plek in op belangrijke momenten in het proces:

1. Het is de zorgboer die de jongeren in contact brengt met BGL-D. Jongeren komen naar de zorgboerderij voor dagbesteding omdat het op school (even) niet meer gaat. Zij hebben vaak slechte ervaringen met school en met leren; (daardoor) een gebrek aan zelfvertrouwen en motivatie en er is voor leren vaak ook onvoldoende steun vanuit de thuissituatie. Meerdere zorgboeren gaven aan dat ouders tegen de jongeren hadden gezegd "jij kan het toch niet". "Leren" staat voor deze jongeren vaak gelijk aan 'falen' en een gebrek aan succes. Het vraagt van de zorgboer (of zorgbegeleider) daarom veel tact, enthousiasme en doorzettingsvermogen om deze jongeren in contact te brengen met BGL-D. Veel zorgboeren geven aan dat ze dit best moeilijk vinden soms. Het zou erg helpen als er een poster o.i.d. zou komen om jongeren dagelijks te wijzen op wat er allemaal mogelijk is aan cursussen. Verder geven boeren aan dat de praktijk vaak de beste ingang is om jongeren weer enthousiast voor leren te krijgen. Ze willen vaak graag met machines werken; de theorie voor het bedienen van zo'n machine is dan een stuk aantrekkelijker dan rekenen, lezen of aardrijkskunde. Want ze zien snel resultaat en weten dat ze de machine mogen bedienen als de theorie gehaald is. Praktijk en theorie versterken elkaar dus.

2. Het is de zorgboer die ze motiveert om (weer) wat te gaan leren. Zie boven. De praktijk is daarbij de beste motivator. Maar dit werkt niet bij alle jongeren. Soms is er méér voor nodig. Op bijscholingsavonden voor zorgboeren besteedt Landzijde inmiddels veel aandacht aan dit 'motivatie-aspect': hoe deelnemers het beste te motiveren of vertrouwen in zichzelf te geven opdat zij weer willen/durven leren. Het opdoen van succeservaringen is daarbij een belangrijke trigger: op het moment dat een jongere ervaart dat hij iets kan, gaan er weer deuren open. En ook 'zien leren doet leren' gaat vaak op: op het moment dat jongeren zien dat anderen aan het leren zijn en/of dat zij een certificaat ontvangen, dan willen zij dat vaak zelf ook. Dit is een belangrijk momentum om gelijk vast te pakken en om te zetten in daden. Een van de zorgboeren van Landzijde heeft veel (professionele) ervaring in het motiveren en het weer leerbaar krijgen van jongeren. Hij heeft zich beschikbaar gesteld als coach voor zijn collega-zorgboeren; zij kunnen op ieder moment een beroep op hem doen.

3. Het is de zorgboer (of zorgbegeleider of vrijwilliger) die ze dagelijks ondersteunt in het leerproces. De ervaring wijst uit dat de meeste jongeren dagelijks gemotiveerd moeten worden om achter de PC en de lesstof te gaan zitten. Voor de zorgboer is dit erg arbeidsintensief. Een aantal van hen heeft daarom speciaal voor de begeleiding van BGL-D een vaste vrijwilliger aangenomen. Meestal zijn dit oud-docenten of mensen met affiniteit met onderwijs. De boerderijen waar zo'n speciale vrijwilliger rondloopt, scoren in de meeste gevallen erg goed op behaalde BGL-resultaten. Er is dan (nóg) meer tijd en aandacht voor de jongeren. Maar we zien ook dat zorgboeren die zélf erg gemotiveerd zijn voor BGL (omdat ze affiniteit hebben met onderwijs) veel resultaten behalen met hun deelnemers.

Een vaste structuur helpt ook daarbij. Sommige boeren hebben dagelijks vaste momenten waarop er geleerd wordt. Dat geeft jongeren houvast.

Het werken met BGL-D vraagt van zorgboeren tijd (de begeleiding van jongeren bij BGL-D is arbeidsintensief) en vaardigheden (jongeren durven aanspreken op het weer gaan leren en hen kunnen motiveren en begeleiden).

Het tijdsaspect wordt in de praktijk vaak opgelost door het uit te besteden aan een zorgbegeleider of door het aantrekken van een speciale vrijwilliger.

Voor wat betreft de vereiste vaardigheden vinden de meeste zorgboeren dat ze dat redelijk kunnen, "maar we zijn geen onderwijskundigen". Het wordt daarom als erg fijn ervaren dat er aandacht wordt besteed aan deze vaardigheden op de scholingsavonden. Ze leren daar van en met elkaar hoe deelnemers te motiveren zichzelf te ontwikkelen. Ook kunnen ze daar ervaringen uit wisselen over wat werkt en wat niet werkt. De beschikbaarheid van een coach wordt verwelkomd (al is daar in de onderzoeksperiode nog geen gebruik van gemaakt).

Vraag 7: helpt het als jongeren praktijk en theorie kunnen combineren? En waarom?

Uit de antwoorden van zowel de jongeren als de zorgboeren blijkt dat de combinatie praktijk-theorie een erg belangrijke is om deze jongeren weer aan het leren te krijgen. Meestal wordt de zin om weer te gaan leren gevoed vanuit de praktijk. Vanuit het willen werken met machines ontstaat vanzelf de leervraag "wat moet ik doen om dat te leren?". Of vanuit het werken met de beesten ontstaan vragen over de verzorging, ziektes etc. De praktijk is in bijna alle gevallen de aanleiding om met theorie aan de slag te gaan. En de praktijk motiveert ze ook om echt resultaat te behalen, om door te zetten op momenten dat het even wat moeilijker is.

De combinatie theorie-praktijk is volgens alle respondenten het grootste succes van BGL-D. Ze kunnen theorie afwisselen met praktijk. Dat is ook wat de meesten op school hebben gemist, "dat je naar buiten kunt wanneer je wilt" en "dat je mag leren wat je zelf wilt". Deze vrijheid, gecombineerd met maatwerk, rust, ruimte en de beesten maken het leren makkelijker op de boerderij.

Literatuur

- AA, R. van der, Geel, S. van, Huisman, P. (2015). Onderwijs op een andere locatie dan de school: Een inventarisatie. Eindrapport Ecorys. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Rotterdam, juni 2015.
- BAART, A. (2001). Een theorie van de presentie. Utrecht: Lemma.
- BAART, A. (2005). Aandacht. Etudes in presentie. Utrecht: Lemma.
- BAART, A. , & Van der Laan, G. (2002) Sociale interventie: koppeling van theorie en praktijk. *Sociale Interventie*, 11, 4-26.
- BRELSVORD, V.L., Meints, K., Gee, N.R., Pfeffer, K. (2017). Animal-Assisted Interventions in the Classroom: A Systematic Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(7), 669.
- BRINK, A. van den, Bladel, B. van, Borgman, I., Elkhuizen, S., Gaasterland, A. (2019). Education at care farms: Opportunities and constraints in the collaboration between stakeholders. Studenten rapport voor het vak 'Settings for Health Promotion', Wageningen Universiteit.
- BUSCH, C., Tucha, L., Talarovicova, A., Fuermaier, A.B.M., Lewis-Evans, B., Tucha, O. (2016). Animal-Assisted Interventions for Children with Attention Deficit/Hyperactivity Disorder: A Theoretical Review and Consideration of Future Research Directions. *Psychological Reports* 2016, 118(1), 292-331.
- DUPRIE, H. (1991). Ervaringsleren als ordeningsinstrument. *Tijdschrift voor Jeugdhulpverlening en jeugdrecht*. Themanummer Ervaringsleren, 41-44.

- FERWERDA - van Zonneveld, R.T., Rommers, J.M., Oosting, S.J. (2008). Zorgboerderijen voor kinderen met Autisme Spectrum Stoornissen. Animal Sciences Group, Wageningen UR, Rapport 121, april 2008.
- HASSINK, J., Haubenhof, D.K., Meer, I. van der, Kamp, N. van der, Scheurs, E., Schuler, Y. (2009). Levende Boerderij, Lerende Kinderen; beschrijving en effecten van verschillende vormen van educatie op de boerderij. Plant Research International, Wageningen UR, Business Unit Agrosysteemkunde, 2009.
- HASSINK, J., Meyer, R. de, Sman, P. van der. (2011). Effectiviteit van ervaren leren op de boerderij. *Orthopedagogiek: Onderzoek en Praktijk*, 50(2), 51-63.
- HASSINK, J., Veerman, J.W., Meyer, R. de, Sman, P. van der, Stouten, M., Widlak, N., Boshardt, M., Ruikes, T., Kool, Y. (2012). Ervaringsleren op de boerderij: Beschrijving van de interventies bij Topaze, BJ Brabant en Juzt. Werkgroep Ervaringsleren op de Boerderij Noord-Brabant. Plant Research International, Wageningen UR, Business Unit Agrosysteemkunde, Rapport 471, juni 2012.
- HASSINK, J., Bruin, S.R. de, Berget, B., Elings, M. (2017). Exploring the role of farm animals in providing care at care farms. *Animals* 2017, 7(6) Special Issue: Animal Assisted Therapy, 45.
- HEYST, A. van (2005). Menslievende zorg. Een ethische kijk op professionaliteit, Kampen: Klement
- JEGATHESAN, B. (2014). IAHAIO White Paper: The IAHAIO definitions for animal assisted intervention and guidelines for wellness of animals involved in AAI. Final Report; IAHAIO: Davis, CA, USA, 2014.
- KAL, D. (2001). Kwartiermaken. Werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond. Amsterdam: Boom.
- KOLB, D.A. (1984). *Experiential learning*. New York: Prentice Hall.
- KRUGER, K. A., & Serpell, J. A. (2010). Animal-assisted interventions in mental health: Definitions and theoretical foundations. In A. H. Fine (Ed.), *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice* (pp. 33-48). San Diego, CA, US: Elsevier Academic Press.
- LE FEVERE de Ten Hove, M. (2000). *Korte Therapie. Handleiding bij het Brugse Model voor psychotherapie met een toepassing op kinderen en jongeren*. Garant, Leuven-Apeldoorn.
- PLOEG, J.D. (2011). *Ervaringsleren. Theorie en Praktijk*. Rotterdam: Lemnicaat.
- ROELOFS, A., Plug, L., Schenkel, L., Klijnstra, L., Nijen, N. van, Zijlstra, Y. (2019). Onderwijs op maat: De boerderij als tijdelijke leeromgeving. Vicus Adviezen. Studenten rapport voor Academic Consultancy Training, Wageningen Universiteit.
- RUIKES, T. (1994). *Ervaren en leren: Theorie en praktijk van ervaringsleren voor jeugdhulpverlening, jeugdbescherming en jeugdwerk*. Utrecht: SWP.
- RUIKES, T. (2018). Ervaringsleren: Een ontwikkelingsgerichte visie op jeugdbeleid. *Jeugdbeleid*, 12(3), 155-164.
- RUTGERS, P. (2017). 'Help, mijn juf is een paard!' Het versterken van executieve functies door ervaringsleren met paarden. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- SCHREUDER, E., Rijnders, M., Vaandrager, L., Hassink, J., Enders-Slegers, M.J., Kennedy, L. (2014). Exploring salutogenic mechanisms of an outdoor experiential learning programme on youth care farms in the Netherlands: Untapped potential? *International Journal of Adolescence and Youth*, 19(2), 139 - 152.
- STEIJVERS - van der Veer, M. (2005). "De boer op": Evaluatie van het project vraaggericht aanbod: Adolescenten op de boerderij. Provinciale Bestuurscommissie Onderzoek en Ontwikkeling Limburg (PBOO), Maastricht, september 2005.
- TAN, V.X-L., Simmonds, J.G. (2019). Equine-Assisted Interventions for Psychosocial Functioning in Children and Adolescents with Autism Spectrum Disorder: a Literature Review. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders*, 6(3), 325-337.
- WEWEIRE, E. de. (2011). Onderzoek naar de invloed van time-outprojecten op het welbevinden van jongeren. Masterscriptie, Universiteit Gent, Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen.

- WIELINK, R. van, Pothoven, P., Houwelingen, M. (2010). De jeugdzorgboerderij: Een weekend perspectief. Wageningen UR, Rapport 320, januari 2010.

Cijfermatige gegevens

Onderzoeksperiode: 15 augustus 2019 – 30 december 2020

Aantal deelnemende zorgboerderijen: 36

Ingestroomd	12-18 jaar	ouder	totaal
Totaal aantal deelnemers	52	133	185
man	50		
vrouw	2		
Behaalde certificaten	23	310	333
Behaalde diploma's	14	1	15
Uitstroom uit dagbesteding ivm betaald werk	3	-	3

Wageningen, 7 mei 2021

